

Sociologie a uprchlická krize: Za porozumění mezi názory

Vít Horák

Uprchlická krize znovu otevřela otázku po roli intelektuálů a specificky společenských vědců ve veřejném prostoru. V politice se každá z názorových stran ráda zaštiťuje autoritou vědy. V tomto případě však rozrušený tábor odpůrců na nic nečekal a rovnou vytáhl do boje. Věda nezůstala opomenuta dlouho, protože vědci vystoupili jako politická síla sami, sepsali petici a svou autoritou se přímo či nepřímo přihlásili ke straně druhé. Následovalo to, co následovat muselo, vědeckým renomé se hned začala ohánět i strana druhá. Autoři petice a webové stránky zaplněné ctihodnými tituly si zřejmě nevšimli, že „prof.“ má před jménem i bývalý prezident a „doc.“ hlavní odpůrce Islámu v Čechách. Jeden je ekonom a druhý entomolog, jistě. Mně jako sociologovi však nezbyvá než konstatovat, že úzkostlivou obranu kultury lze bez problémů podložit předními sociologickými teoriemi. Velmi často totiž spoléhají na to, že společnost drží pohromadě hodnotovým konsenzem, který je nutné za všech okolností udržovat, protože na něm závisí vše ostatní (ekonomika, politika i sociální normy). Talcottu Parsonsovi, jehož teorie ve své době v podstatě reprezentovala sociologii, se pak vysmívali, že o lidech přemýšlí pouze jako o pitomcích, jakýchsi nádobách, které obsahují kulturu a nic než kulturu. Sociologie nabízí spoustu dalších možností, vybírat si můžete různé a pokud chcete, vlastní názory vždy obhájíte. Snažit se obor jako takový svázat s dílčí názorovou pozicí nikdy nikam nevede. Obyčejně je za protipól politicky angažované vědy považována věda čistá, která si hledí svého uzavřena ve věži ze slonoviny. Ani za tuto možnost se nestavím! Dovolte, abych ukázal, že role intelektuála ve společnosti se dá chápat i jinak.

Migrace je do značné míry jev sociologický, tak není proč se nedržet vlastní disciplíny. Společnost nelze zkoumat bez toho, aniž bychom vzali v úvahu, co si myslí lidé. Postoje k uprchlíkům jsou postoje uvnitř společnosti, nikoliv vně. Obava z příchodu uprchlíků je obavou o domácí normy, hodnoty a vlastní identitu. Veškeré soudy o kultuře cizí jsou v tomto kontextu vlastně soudy o kultuře domácí. Prohlašuje-li doc. Konvička, že Islám je „hnusný, špatný a zlý“, tak nám neukazuje okno do islámské kultury, pouze upozorňuje na ohrožení toho krásného, kvalitního a dobrého, tedy nás. Kde se ale vůbec vzal nápad oboje posuzovat jako dvě alternativy? Proč se netážeme, zda si imigranti mohou své zvyky ponechat, ale rovnou nás napadne, že bychom je měli převzít my? Nejsme schopni druhým přisoudit místo, upadáme do představy, že jediný prostor je ten, který zabírají naše chodidla. Když je místo jenom pro jednoho, je čekem jedno, kdo je ten druhý. Druhý je druhý, a kdyby byl první, nebudeme první my. Opakuje se metafora bytu (Přece byste si do bytu nepustili cizího člověka!), jako kdyby bylo území republiky jeden velký obývací pokoj pouze s jedním místem na kanapi. Stojí-li problém takto, není třeba dumat nad jeho řešením, to vyplývá z prostého pudu sebezáchovy. Důkazem, že o cizí kulturu téměř nejde, je proměna její recepce v jiném kontextu. Na dovolených, nyní pod nálepkou „exotika“, odlišnost naopak vyhledáváme. Nejsou to místa kulturně vzdálená těm, o kterých se v textech alarmistů (snad mi Václav Klaus tuto výpůjčku dovolí) soudí jako o smrdutých hnízdech barbarů. Zajímalo by mě, kam jezdí docent

Konvička na dovolenou, jestli se náhodou také nesluní na pláži v Tunisku nebo v Istanbulu neobdivuje krásu Modré mešity.

Nad tím vším se můžeme pozastavovat, ušklíbat se, povytahovat obočí, utahovat si ze „zachránců Národa“, je to snad až příliš snadné. Vždyť v každé diskuzi se používají různé zkratky, demagogie, málokdo se zdržuje se starostí o konzistenci řečeného. Nic mimořádného. Důležitější je samotný fakt, že tolik lidí strach z běženců zasáhl, a to v situaci, kdy znají uprchlíky pouze z televizi. Strach nevyplývá ze strastí ze soužití s cizími etniky, ale výhradně s pocitu vlastní nejistoty a zranitelnosti. Ta je zde už teď bez uprchlíků.

Jakýkoliv kontakt s cizím je náročný na obezřetnost a ohled. Strach z uprchlíků vypovídá o tom, že se necítíme dost fit na to, abychom toto riziko byli schopni podstoupit. Pohledem do historie zjistíme, že migrace, i masové, a kulturní pluralita vůbec jsou běžným jevem, ale to ještě neznamená, že jsou jevem neutrálním a že právě teď jsme schopni imigraci čelit. Přijímat uprchlíky se zdá být příliš těžkým balvanem, který nejsme schopni unést. Je to pocit doby, který vyplývá z toho, že „éra neomezené nadřazenosti a nadvlády usedlých lidí nad lidmi mobilními se velmi rychle blíží svému konci. Dnes jsem svědky revanše nomádství vůči principům teritoriality a usedlosti. V tekutém stadiu modernosti začíná být usedlá většina ovládána nomádkou a exteritoriální elitou. Údržba cest, tak aby byly silnice uvolněny pro intenzivní kočovnický provoz, a postupná likvidace zbývajících kontrolních míst (hranice, hraniční kontroly), se nyní staly meta-důvodem politiky.“ Nemluví tu knám Robejšek, Tomský ani jiný konzervavec, ale levicový sociolog Zygmunt Bauman, který těmito slovy před patnácti lety nemířil na uprchlíky, ale snažil se popsat obecnou situaci doby nadcházejícího 21. století. Je to doba, kdy se kontakt s neznámými lidmi stal každodenní. Nemusí se jednat o cizince z jiného kontinentu, nejistotu můžete pociťovat i vůči ostatním cestujícím v autobusu nebo ostatním nakupujícím v supermarketu. Neznáte je, mohou vás okrást nebo jinak poškodit. Musíte se mít na pozoru. Právě toto odcizení redukuje, zplošťuje a omezuje pohled na druhého, nikoliv jen na cizí etnika. V této situaci se kontakt s něčím ještě cizejším zdá jako cosi, co už prostě nelze unést. Odpor vůči uprchlíkům není reakcí primárně zlovolnou, ale prostě důsledek podmínek, v nichž žijeme.

Z druhé strany se občas ozývá, že bychom se měli projevit jako sebevědomý národ a uprchlíky velkoryse přijmout. O sebevědomí se však nelze rozhodnout, to buď máte, nebo nemáte. Nejsem si navíc jist, že velkorysé přijímání uprchlíků svědčí o sebevědomí.

Když pomáháte člověku v nouzi, třeba když půjčíte peníze příteli, vždy se vystavujete nebezpečí. Peníze vrátit nemusí. Žebrákovi však může dát i chudý člověk, prostě proto, že chce pomoci. Všem dát nemůže, ale hodnota jeho pomoci tím není menší. Pomoc je hodnotná spíše svou křehkostí, že vzdoruje nutnému řádu věcí, že bych dávat neměl, protože sám mám málo, a přesto dávám. Právě po této křehkosti není ve sloganu „Refugees welcome!“, „Uprchlíci vítajte!“, kterým je orámován třeba stránek na Hlavním nádraží, ani památka. Vítají se hosté, nikoliv uprchlíci. Vítají se ti, které toužebně očekáváme. Vítat uprchlíky znamená, dovedeno do důsledku, že jsme toužebně čekali na jejich strast, abychom se mohli prokázat jako dobří hostitelé. Kam zveme své hosty? K sobě do bytu. Zase končíme zpátky u stejné metafory!

Tak jako v předchozím případě má generalizovaná solidarita svoji logiku. Ingredience nejsou až tak odlišné, spíš jinak promíchané. I zde hraje roli identitární rozměr, pouze nyní je to identita lidské bytosti, která odsouvá specifika etnická, národnostní, kulturní a náboženská jako druhotná a sociálně podmíněná. Zatímco mobilizace obránců národa zvýrazňuje hranice komunity, potvrzuje se všelidská solidarita ve své schopnosti společnost reformovat. Oboje působí jakožto sebenaplnující se proroctví. Stvořím-li hranice, mohu pak osobu za nimi označit jako odlišnou, integruji-li cizince, mohu ho označit za společenskou bytost v našem slova smyslu.

Neznamená to tedy, že by lidé otevření imigraci chápali kulturní rozdíly jako nepodstatné a neutrální. Strach z jistých kulturních aspektů, třeba postoje muslimů k ženám, může být také podnět k iniciativě pro jejich změnu. Spousta levicově smýšlejících lidí má dost možná z islámské kultury podobnou hrůzu jako docent Konvička, zrovna tak by se hrozila toho, kdyby právo šaría mělo pronikat do domácích zvyklostí. Volí však jiné východisko. Nikoliv segregaci, nýbrž osvětu, která by náboženství, které v arabské kultuře může být proluto se státními institucemi, postavilo na vedlejší kolej. Postoj to není nelogický už proto, že k nám cizí kultury tak jako tak pronikat budou. Současná migrační vlna je jen více viditelná, ale cizinci se k nám běžně stěhují. Když v Praze u Bulhara někdo velkým písmem nasprejoval azbukou nápis „Praha je ruské město!“, žádné demonstrace se nekonaly. „Televizní“ uprchlíci táhnou víc, možná bychom se ale také mohli věnovat cizincům, kteří už to jsou.

Tématem tohoto textu nebyla primárně uprchlická krize, nýbrž role společenských vědců a zvláště sociologů ve veřejné diskuzi. Podle mého názoru by se sociologové neměli stavět ani k jedné straně, ale spíše si zachovávat odstup, aby každý projevený názor mohli ukázat jako dílčí, ale jakožto dílčí i smysluplný a logický. Mají svou vlastní roli, která by neměla splývat s politickým a mravním rozhodováním. K tomu věda nemá co říct. Úkolem sociologů je, jak jsem přesvědčen, přispívat k vzájemnému porozumění a otevírat prostor pro hledání konsenzu. Názorovou jednotu sociologie nedokáže zařídit, ale může interpretovat názory tak, aby se jevily jako smysluplné i těm, kdo je nezastávají. K tomu chtěly trochu přispět i tyto poznámky.